

*Dimitri
Frenkel Frank*
De biografie

door BERT VAN DER VEER

BERT VAN DER VEER

*Dimitri
Frenkel Frank*

De biografie

Inhoud

Inleiding	9
1 De stehgeiger	15
2 De zoektocht	25
3 In de reclame	45
4 Alles naar wens	55
5 De vrouw op de ladder	67
6 Zo is het toevallig ook nog 's een keer	85
7 De verf van de geest	101
8 Een opgemaakt bed	113
9 De pensioenloze ambachtsman	129
10 Hadimassa	157
11 Groot genoeg	193
12 Eten aan lange tafels	213
13 Snoepgoed	225
14 De registrerende buitenstaander	241
15 Terug naar Den Haag	267
16 Een cynicus is een teleurgestelde idealist	285
17 De ijssalon	305
18 Herfstdagen	313
19 De theaterhemel	345
20 Tsjechov	375
21 Wie de moed opgeeft, verdient niet dat hij leeft	393
Register	409

*Je kunt me lezen, niet met me leven
Ik heb alleen maar mijn verhalen om te geven
Praat met mijn stukken, slaap met mijn boeken
Omhels de schrijver maar probeer in godsnaam
Niet steeds naar de mens te zoeken*

Uit het lied *'t Is niets* door ROBERT LONG
– op instigatie van DIMITRI FRENKEL FRANK –
geschreven voor de musical *Tsjechov*

INLEIDING

Niemand dwingt een mens consequent te zijn, maar als mij in de afgelopen jaren de vraag werd gesteld wat mijn favoriete Nederlandse tv-programma aller tijden was, antwoordde ik steevast: ‘*Hadimassa*.’ Het programma werd van 1969 tot 1972 uitgezonden op een breuklijn van mijn leven.

In 1969 verliet ik mijn ouderlijk huis in Enschede en werd ik student op de School voor de Journalistiek in Utrecht. Mijn vader en moeder vatten mijn liefde voor *Hadimassa* niet, maar – zoals zo vaak – lieten ze me mijn eigen weg gaan. In mijn herinnering was *Hadimassa* altijd een beetje laat op de vrijdagavond, mijn ouders gingen dan maar wat eerder naar bed en ik genoot in mijn eentje.

Ik besloot al snel dat de praktijk me meer zou leren dan de school, Utrecht lag dicht bij Hilversum en ik begon de tv-studio’s te bezoeken voor interviews en reportages. En die verhalen wist ik al snel te slijten aan het dagblad *Tubantia*.

Zeker tweemaal heb ik de grote man achter *Hadimassa*, Dimitri Frenkel Frank, geïnterviewd en ik zou liegen als ik zou zeggen dat die sessies grote indruk op me hebben gemaakt. Hij was door-

gaans nors en kortaf, wat nog heel wat woorden opleverde want hij sprak razendsnel. Lachen deed hij zelden. Ik vermoedde dat hij de publiciteit als een akelig neveneffect van zijn werk beschouwde. Hij deed ook bij voorkeur geen straffe uitspraken, hij was eerder gedecideerd-weifelend of kraamde liever nog onzin uit. Van zijn bijzondere levenswandel was ik me nauwelijks bewust.

Mij werd wel toegestaan bij de opnamen van *Hadimassa* aanwezig te zijn. Ik ontdekte al snel dat regisseurs in allerlei soorten en maten kwamen, van de geëxalteerde schreeuwlelijkerds tot de rustige, maar soms ook nonchalante, dirigenten. Dimitri was kalm. Wat mij trof, was zijn liefde en begrip voor acteurs. Als hij Ton van Duinhoven een aanwijzing wilde geven, drukte hij op een knop en klonk zijn stem luid in de studio. Als hij wat van Ton Lensink wilde, daalde hij de stalen trappen af en fluisterde hij de acteur in een hoekje wat in het oor.

Ik was een overenthousiaste, ja, overmoedige jongeling. Ik wilde sketches schrijven, liedjes, scenario's. Zo schreef ik ook een hele aflevering met scènes voor het komische duo De Mounties, voor het sketch- en quicky-programma *Kort en klein* en dus natuurlijk ook een complete *Hadimassa*. Niets werd geaccepteerd. Zo schreef ik een scène die zich afspeelde op een reclamebureau, alwaar een sjofel mannetje een naam voor een wasmiddel tracht te verkopen dat geheel gratis groot in de markt kan worden gezet. De naam van het wasmiddel: Product X. In 'Partnerruil' gaat een echtpaar, net terug van een emigratie naar Canada, bij de burens op bezoek. Het stel heeft een ietwat liberaal idee over deze avond en het buurkoppel redt zich uit deze vrijpostigheid door de kinderen wakker te maken. Geheel in de leer bij Dimitri Frenkel Frank schreef ik de inleiding voor een scène over de opmars van de ontbijtvergadering, waarbij de volgende fase alweer was aangebroken: de wcvvergadering. En de Stichting Imagoverbetering hield zich bezig met de slechte naam van zowel een aantal bedreigde diersoorten als gastarbeiders.

Ik stuurde mijn script naar Dimitri Frenkel Frank, ik hoorde niets en uiteindelijk belde ik hem op. Vreemd genoeg kan ik me zijn reactie niet herinneren, maar wel waar ik dat telefoontje nerveus pleegde: in

een telefooncel op het perron van het centraal station in Amsterdam. Waarschijnlijk heeft hij beloofd dat hij er nog eens naar zou kijken.

Vele jaren later werd ik gemaand een biografie te schrijven, door mijn voormalige uitgever Wim Hazeu, die zelf diep in de levens van Slauerhoff, Vestdijk, Achterberg, Aafjes, Toonder dook. Hij vond mij als schrijver en ‘tv-historicus’ geen knip voor de neus waard als ik mij niet aan zo’n levensverhaal zou wagen.

Ik kwam meteen op een naam: Dimitri Frenkel Frank. Een startpunt was snel gevonden: Den Haag. Daar woonde Yolanda, de vrouw die Dimitri in 1988 achterliet. Ik werd allervriendelijkst hoewel toch met enig wantrouwen ontvangen. We babbelden ook maar wat, ik wilde het niet te officieel maken. Wel kreeg ik een hele tas met boeken die Dimitri schreef mee naar huis.

De tijd was echter niet rijp voor zo’n omvangrijk project. Tot ik een kaartje waarop de beeltenis van Ollie B. Bommel op de deurmat vond; wederom meldde zich Wim Hazeu. Het werkstuk zou mij voldoening schenken, beweerde Wim. Gelukkig vergaf Yolanda mij dat ik het project zo nonchalant had laten vallen destijds; zonder haar medewerking had ik aan deze biografie niet kunnen beginnen.

Ik hoefde maar een tijdlijn neer te zetten om mijn interesse in leven en werken van Dimitri Frenkel Frank op peil te krijgen. Net op tijd geboren om de crisis van de jaren dertig te hebben meegemaakt. Net oud genoeg voor oorlogservaringen. Net zo in de war van de naoorlogse opluchting en chaos als de rest van het land. Eigenlijk wel op het nippertje zijn bestemming gevonden. Student, acteur, interviewer, columnist, hoorspel- en toneelschrijver, copywriter, tekstschrijver voor de televisie, filmregisseur, het hield niet op.

Wat het werk van Dimitri zo lang kenmerkte, was dat het geïnjecteerd was met de geest van de tijd; van de baanbrekende rol die hij gespeeld heeft in de reclame via de harde satire op de maatschappelijk orde in *Zo is het toevallig ook nog ’s een keer* en het doorprikken van vooral trendy gedrag in *Hadimassa*, tot de worstelingen met de meer persoonlijke dilemma’s van de mens in vooral het relationeel verkeer, dat centraal staat in zijn boeken, tv-films en toneelstukken.

Wie de vinger op de pols van de tijd legt, pleegt niet veel werk na te laten dat eeuwigheidswaarde heeft, wat niet wil zeggen dat Dimitri geen meesterwerkjes heeft achtergelaten. Neem het tv-spel *De dertig seconden* uit 1964, de talrijke werkstukjes met Ton van Duinhoven, het toneelstuk *Spiegels* (1976), het verrassende kinderboek *De O's van Oland* (1980) en zeker ook de speelfilm *De IJssalon* (1985). Hij herkende de overeenkomsten en de verschillen tussen zichzelf en de Russische schrijver Anton Tsjechov en dat leidde tot een musical.

Dimitri bekommerde zich niet om de uiterste houdbaarheidsdatum van zijn werk en hij maakte ook nogal wat dat terecht neergesabeld werd, vooral als hij zelf het podium besteeg. Typerend is zijn uitspraak dat iets amusant óf interessant moest zijn, liefst beide. Schrijven, regisseren, schilderen, het was allemaal bezigheidstherapie. Maar het moest wel onder de mensen komen en toen dat proces moeizamer begon te worden, had het levensverhaal van Dimitri een tragische wending kunnen krijgen als hij niet zo onverdroten door was gegaan met plannen maken, werk afleveren, creëren. Zijn blijmoedige doorzettingsvermogen in moeilijke tijden valt al evenzeer te prijzen als zijn succes op vele terreinen in de gloriejaren. Hij was een veelvraat, een duizendpoot, hij was bovenal een levenskunstenaar.

De vraag wat autobiografisch is aan een roman, een toneelstuk of een liedjestekst houdt literaire critici en analisten, en zeker gulzige talkshowpresentatoren, bezig, maar kan beschouwd worden als een dubieuze of zelfs wankele basis voor een levensverhaal. Dimitri Frenkel Frank heeft veel werk geproduceerd dat puur op effect uit was, zoals de klucht *De Polyester Polka* of de André van Duin-film *De boezemvriend*, maar vaker stopte hij zijn eigen observaties, gedachten, twijfels in wat hij aan het papier toevertrouwde. Hij was introvert, soms zelfs wereldvreemd, vaak onzeker over zijn standpunt, maar – geworteld in het reclamewerk, getraind rekening te houden met de consument – spiegelde de tijdgeest in zijn werk. Hij bleef graag dicht bij huis. Vraagstukken als de wenselijkheid van engagement, huwelijkse trouw of goed en fout in oorlogstijd hielden hem bezig en ma-

ken hem interessant, ook als hij beneden de maat presteerde. Achter veel effectbejag schuilt een worstelend mens.

Ik las zijn tien boeken en zestien toneelstukken, evenals scripts van speel- en tv-films en sketchprogramma's. Het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid voorzag mij van veel dvd's met oud werk. Nog net voor de sluiting van het Theater Instituut Nederland op de Sarphatistraat dook ik in hun archief voor recensies. Online bleek de databank van de Koninklijke Bibliotheek weer eens van onschatbare waarde.

Ik voerde tientallen gesprekken met familieleden, vrienden en collega's. Het onmisbaar aandeel van Yolanda, zijn derde vrouw, vermeldde ik al, maar ook Jutka Rona, zijn tweede vrouw, gaf me tijd. Anderen worden onvoldoende bedankt in de voetnoten.

Bij het aanboren van al die bronnen voelde ik regelmatig de gelukzaligheid van een archeoloog op onontgonnen grond. Je had gelijk, Wim.

Bert van der Veer
April 2014

1

DE STEHGEIGER

januari 1898 – december 1980

*Zoals je nooit over de oorlog sprak,
had je het daarna ook nooit over moeder*

De stehgeiger speelde de *Serenata* van Enrico Toselli met zijn rug naar het publiek. Zijn ogen waren gesloten, zijn schouders wiegden op de melancholieke melodie. Het publiek dat zich op deze zondagmiddag in het zo Haagse Grand Hotel Central verzameld had, was muisstil.

In het applaus draaide de orkestleider zich zwierig om. Een dame aan een van de voorste tafeltjes pakte het lepeltje van haar schotel-tje. De stehgeiger keek haar indringend aan. ‘Nu roeren’, zei die blik. ‘Straks niet meer.’ Hij dwong de aandacht af. Soms liet hij, midden in een stuk, een bestraffend geluid horen. Het had hem de bijnaam Mr Sst bezorgd.

De pianist sloeg de eerste maten van Monti’s *Czardas* aan. Deze ‘parendans’ met zijn slepende begin was een lievelingsstuk van de Duitse violist. Hoe geconcentreerd hij de strijkstok ook over de snaren liet gaan, hij verheugde zich op de overgang naar het vurige gedeelte. Op dat moment bestond in deze Haagse zaal aan de Lange Poten niets anders dan deze *czardas*. De dreiging, de angst, de onzekerheid van de naderende oorlog, het was er allemaal niet.

Tussen de coulissen keken twee jongetjes in Tiroler jasjes naar de stehgeiger die zijn publiek betoverde. Hun gezichten straalden van trots. Het ene jongetje heette Gregor. Het andere jongetje was zijn één jaar oudere broer Dimitri.

Jakob Georg Frenkel werd op 16 januari 1898 geboren in Breslau. Zijn ouders waren van Rusland naar Duitsland getrokken. Zijn vader was een bescheiden sigarettenfabrikant: in een achterkamer rolde hij met wat vrouwen de tabak voor de manschappen van het plaatselijk leger-garnizoen.

Georg wilde muzikant worden. Hij mocht op vioolles, maar moest vooral niet denken dat hij er zijn beroep van kon maken. Tot hij op zijn vijftiende meespeelde met een orkest in het plaatselijke Kur-paviljoen en zijn vader zag hoeveel hij daarmee verdiend had.

De violist maakte furore en verliet Breslau. Op zijn negentiende al was hij Kaffeehauskapellmeister van een twaalfkoppig orkest in Café Rathaus op de Marienplatz in München. Hij koos een artiestennaam, hij ging Georg Frank heten.

Het huwelijk met zijn eerste vrouw – op zijn eenentwintigste – hield een jaar stand; zij schonk hem een dochter, Alexandra. Zijn tweede huwelijk – dat wil zeggen: de ontbinding van zijn tweede huwelijk – duurde drie weken; al na één nacht zei hij tegen een vriend: *‘Mit dieser Frau kann ich nicht leben.’*

In 1927 trouwde Georg met de apothekersassistente Wally Alice Klara Malitz. Kort na elkaar werden in München twee jongens geboren. Wally was de perfecte vrouw voor een artiest. Zorgzaam, geordend, doortastend, gastvrij en – voor hem – heel lief.

Het gezin verhuisde naar Berlijn. Het nationaalsocialisme rukte op. In de straat marcheerde de SA: wie de arm niet gestrekt hield, werd door de Hitlerjugend met een knuppel geslagen. Georg Frank was een Jood. Ze moesten weg uit Duitsland. Amerika werd overwogen, maar het werd Nederland.

In juni 1936 reisden de moeder en de kinderen de muzikant achterna. Ze troffen hem op het strand van Scheveningen, gebruid in een ligstoel. Een levensgenieter. En een vreemdganger?

Aan de mogelijk promiscue kant van zijn vioolspelende vader be-
steedt Gregor Frenkel Frank in het boekje *Brief aan mijn vader* (2004)
niet meer dan een enkele cryptische regel. ‘Moeder stond (...) niet
voor niks bijna vijftig jaar op nummer één van de top tien (of waren
het er négentien, we zullen het nooit weten en dat hoeft ook niet).’

In 1967 verscheen *Hoe ik van mijn vrouw leerde houden & andere
curiosa*, de toch wel tamelijk autobiografische roman van Dimitri
Frenkel Frank. Tamelijk, want niet helemaal, zoals blijkt uit deze zin:
‘Mijn vader was een Valse Zigeuner, als jood en zoon van een lam-
penkapmaker in Boedapest geboren.’ Een diskwalificatie, een waar-
heid en twee leugens.

Dimitri (in het hoofdpersonage Misji) had een amoureuze oorlogs-
anekdote in de aanbieding. Zijn vader zou de vrouw van een Duitse
luitenant veroverd hebben. Op klassieke wijze werd hij betrapt, maar
met veel bravoure wist hij zich uit de netelige situatie te redden. Hij
dwong de jonge militair, die niet tot enige actie in staat was, en al he-
lemaal niet tot gewelddadig ingrijpen, volledig in de hoek. ‘Ik dacht
dat ik een vriendin had, jij dacht dat je een echtgenote had, op zo’n
middag als deze ontdekken we weer eens dat ze geen van beide is
maar een Weibsbild.’

Als Misji zijn vader het tafereel laat verlaten, prijst hij ‘het lot dat
hem in de armen had gevoerd van mijn moeder, die weliswaar weinig
aantrekkelijks te bieden had maar daarentegen ook weinig verwar-
ring. Het was beter om dat laatste in kleine doses te nuttigen, buitens-
huis, in weggooverpakking. De oorlog der geslachten was tenslotte
hardnekkiger en langduriger dan elke andere.’

Het was oorlogstijd. De sirenes loeiden, Engelse eskaders vlogen
over en Misji werd door zijn vader, de stehgeiger, naar juffrouw Sachs
gestuurd.

‘Zeg dat ik om zeven uur even langs wip.’

Juffrouw Sachs geraakte tamelijk hysterisch toen Misji de bood-
schap letterlijk overbracht. Maar toen het inferno in Den Haag los-
barstte, besloot ‘de Valse Zigeuner’ toch bij zijn vrouw te blijven.

‘Ik ben geen brandspuit’, zei de vader. En hij gaf les: ‘Jongen, heb
nooit medelijden met een vrouw, sentimentaliteit is het walgelijkste
wat de ene mens de andere kan aandoen. Jongen! Ik heb misdaden

begaan uit sentimentaliteit. Alleen het gruwelijkste egoïsme kan ons redden in de omgang met die wezens, vooral gevoelenswezens zoals wij, die tranen schieten zoals een konijn keutels.

‘Mijn vader was geen heldhaftige man,’ stelde DFF als zijn romanfiguur Misji, ‘eerder laf, maar met een onstuitbare hardnekkigheid tot zelfbehoud, bovendien een permanente zelfopwinder, zodat hij wel een groot klager was over kleinigheden, maar nooit jammerde over de grote rampen en soms boven zichzelf uitsteeg.’

De charmante violist kreeg emplooi in de zinderende badplaats. Trad op met Cor Lemaire in het Kurhaus Cabaret, begeleidde Louis Davids, trof andere gevluchte muzikanten op het podium van het Lutine Palace in het Kabaret der Prominenten. De jongens volgden, met weinig enthousiasme en matig succes, vioollessen.

Het leven lachte de stehgeiger toe. Gregor: ‘Had jij, en niemand, niet in de gaten wat er bij de burens gebeurde en al gebeurd wás? De *Anschluss*, de *Kristallnacht*? Het feit dat Nederland dacht safe te zijn met een inundatieplan – alsof er geen parachutisten bestaan – met een regiment schaatsenrijders en een regiment wielrijders compleet met fietsende militaire kapel?! Dat de soldaten nog beenwindselen hadden en geweren uit de Boerenoorlog? Bestond er geen *intelligence*? Er moeten toen toch al genoeg gevluchte joden zijn geweest?’

Contracten liepen af en zo bivakkeerde het gezin in Nijmegen, in Rotterdam om terug te keren naar Den Haag. De dreiging van een oorlog nam toe.

Duitse Joden werden nog in de gelegenheid gesteld met achterlating van alle geld en goederen de heimat te verlaten. De broertjes stonden een paar keer in de Rotterdamse haven en zwaaiden naar de vrienden van hun vader, die per schip naar de vrijhaven Shanghai vertrokken.

Gregor Frenkel Frank in zijn boekje: ‘Er moeten gesprekken zijn geweest tussen jou en moeder. Wat moeten we nou? Hoe lang zal ik nog mogen spelen, hoe lang gaat dit duren, kunnen we nog weg maar waarheen dan. De verslagenheid, de paniek misschien, zal bij jou groot zijn geweest. Moeder daarentegen zal koel en krachtig hebben gereageerd. “Ik sla jullie d'r wel doorheen”, zal ze gedacht hebben.’

Op 13 maart 1941 ontving Georg Dimitry Frenkel zijn ‘bewijs van aanmelding’, conform de aanmeldingsplicht van ‘personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede’. Bij kerkelijke gezindte stond: ‘RK.’

Als echtgenoot van een niet-Joodse vrouw kon Georg Frank aan de vervolging ontsnappen. Maar daar was meer voor nodig. Zijn charme, zijn flair, zijn gelatenheid, maar vooral zijn praktische vrouw sleepten hem door de oorlogsjaren.

Iedere maand werden bij de familie Frenkel Frank vervalste stamkaarten voor onderduikers bezorgd. Alleen met zo’n document kon je bonnen krijgen om voedsel en andere goederen te kopen. Voorzichtig deelde moeder Wally wat van die stamkaarten uit aan betrouwbare mensen. Soms werden die stamkaarten niet opgehaald, zo kon ze zelf aan meer bonnen komen.

Viool bleef Georg spelen, waar hij ook te werk werd gesteld. Iedere dag deed hij waar dan ook zijn oefeningen. In 1943 kon hij kiezen: op transport naar Duitsland – en wie weet verder weg – of gesteriliseerd worden. Hij ontving een uitnodiging in zowel Duits als Nederlands. ‘*Betr. Ihr Gesuch zur freiwilligen Sterilisierung.*’ Op 18 november 1943 om 15.00 uur vond in het Portugees-Israëlich Ziekenhuis aan de Franschelaan in Amsterdam de behandeling plaats. ‘*Ein harmloser Eingriff*’ voor de gemengd gehuwden, die evenwel een aanslag was op hun zelfrespect en een stimulans voor hun schuldgevoel: zij ontsnapten aan de deportatie.

Hij heeft de Hongerwinter meegemaakt, de Duitse vliegtuigen laag over de Noordzee zien gaan. En toch... zo erg waren die oorlogservaringen niet – zoals later uitbreider zal blijken.

Zijn broer vertelt in *Brief aan mijn vader* hoe op 3 maart 1945 Engelse bommen bij vergissing op het Bezuidenhoutkwartier vielen. ‘Dimitri had tijdens het bombardement met een vriendje in de kelder van diens huis op de Bezuidenhoutseweg gezeten. Toen dat huis plat ging, hadden ze zich tegoed gedaan aan wat daar aan eten lag opgeslagen en gewacht tot ze werden uitgegraven.’

Na de bevrijding pakte Georg Frank zijn werk weer op. Hij kreeg een lang engagement in Amsterdam, waar zijn zoon Dimitri net zijn

medicijnenstudie begon. Misji (hoofdpersoon uit de nogal autobiografische roman *Hoe ik van mijn vrouw leerde houden & andere curiosa*) woonde zelfs een tijdlang met zijn vader op één kamer vier hoog achter in de Rijnstraat. Moeder en haar jongste zoon waren nog in Den Haag. De vader maakte zich zorgen. Over de vage toekomstplannen van zijn zoon, maar wellicht meer nog over zijn gebrek aan belangstelling voor de meisjes. ‘Als je niet oppast,’ zegt de vader tegen Misji, ‘word je net zo’n calvinist als al die Hollanders.’

Er is kennelijk sprake van enige kentering in de zoektocht naar tenminste seks. Als Misji dan Amsterdam afstruint, van bed naar bed hoppend, op zoek naar zijn geëngageerde, geëmancipeerde en vermeend promiscue vrouw, is het geen wonder dat zijn gedachten vaak bij zijn vader verwijlen. ‘Als ik een beetje geluk had zou mijn leven voorbijgaan zonder dat ik behoefde uit te vinden in welke graad ik de zoon van mijn vader was.’

Gregor Frenkel Frank verhaalt in *Brief aan mijn vader* van de prilste verkenningen nog in oorlogstijd. ‘Dimitri en ik hadden kamertjes van twee bij twee. Wij vonden het voldoende. Zitten moest je op het bed, maar dat kwam goed uit als er een vriendinnetje op bezoek kwam en we op ontdekkingsreis gingen.’

‘Mijn eerste sexuele daad,’ gaat Dimitri een fase verder in de huid van zijn romanfiguur Misji, ‘was een gevolg van de oorlog en de neiging van mijn vader om telkens weer andere godsdiensten te omhelzen.’

Via een dominee zou vader Frenkel Frank tijdens een schoolvakantie Misji/Dimitri hebben weten onder te brengen op een boerderij in de Betuwe. De dochter des huizes, Truus gedoopt, was drie jaar ouder dan Misji/Dimitri. ‘Hartelijk en lelijk.’ Terwijl krachtig uit de Bijbel werd voorgelezen, wisselden ze intimiteiten onder de tafel uit.

‘Zo geviel het dat ik op een avond opsteeg naar haar kamertje en zo voor het eerst mocht binnendringen in die geheimzinnige holte.’

Het kan althans enigszins kloppen. In 1986 noteerde Gregor in het blad *Zero*: ‘Als oudste deelde hij toen al de lakens uit. Letterlijk, want hij zou bij de grote boerendochter in ’t nest kruipen en dus móest ik bij de jongste. Ik weet nog dat we gevierden aan de Linge lagen te zonnen, hij met zijn arm onder die meid, en dat hij een door mijn

moeder gebreide bruine badbroek droeg waarvan de mazen mij aanstootgevend groot leken.’

Het repertoire van de stehgeiger was na de oorlog minder in zwang geraakt, het publiek onverschilliger en luidruchtiger geworden. In 1949 trad Georg toe tot een radio-orkest, de solistische performer werd een van de velen. In 1951 werd in het *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden* gemeld dat Jakob Georg Frenkel genaturaliseerd was.

In 1963 ging hij met pensioen. Dimitri (als Misji) suggereert reislust. ‘Sinds mijn vader niet meer in het caféwezen optrad en een kleine, tweedehands Volkswagen bezat, waarin hij al zijn tomeloze energie verbrandde, sleepte hij mijn moeder, ondanks haar wankele hart, ongebreideld mee over de landkaart van Europa, ze waren in Boedapest geweest en in Rome, in München en in Berlijn, dat alles in genadeloze ritten die mijn moeder al lang gedood moeten hebben, maar ze bloeide integendeel op, ondanks haar zwakte was ze opgewekter en tevredener dan ooit, misschien omdat de valse zigeuner nu meer en meer van haar alléén was.’

Toch was Georg Franks leven als muzikant nog niet voorbij. In 1966 was hij de violist en zelfs enige malen de vervangende dirigent in de musical *Fiddler on the Roof*.

Zijn vrouw, die hij vereerde, kreeg een beroerte. Van het huis aan de Vondellaan in Hilversum verhuisde het echtpaar naar een verpleeghuis in Buitenveldert. Zeven jaar nog bleef hij liefdevol aan haar zijde. In *Hoe ik van mijn vrouw* zegt de vader: ‘Jezus, ’t mens heeft met mij niet ’t beste leven ter wereld gehad, mein Gott, ik zou haar op z’n minst een makkelijke dood willen bezorgen, als ze morgen nog leeft sla ik haar de hersens in.’

Op de begrafenis (1978) hield Dimitri, de oudste zoon, een rede; hij verklaarde dat zijn moeder in haar eentje Hitler verslagen had. In *Hoe ik van mijn vrouw leerde houden* zei hij het zo: ‘Mijn moeder hoorde tot de mensen die de verkoudheid van een kind belangrijker vinden dan het wereldgebeuren, maar anders dan de meeste mensen eiste ze dat het wereldgebeuren zich daarnaar schikte, en meestal deed het dat ook braaf.’

Nooit sprak Georg Frank over de oorlog, nooit over het verlies van zijn vrouw. Gregor Frenkel Frank zocht naar een verklaring.

‘Dat jij je eigenlijk nooit serieus met ons bemoeid hebt, nooit met ons gepraat hebt, over de familie, over de oorlog, over je gevoelens, zou dat voor een deel liggen in het feit dat jij ons (nog) niet de juiste gesprekspartners vond, dat je ons wel succes gunde en er trots op was, maar dat je het toch allemaal wat lichtvoetig vond?’

Terwijl jouw werk in feite toch ook vooral verstrooiend was. Goed, je las veel, filosofie, biografieën, verhandelingen over componisten. Je debatteerde er over met je kennissen die je de moeite waard vond en elk volgend boek vond je weer het mooiste dat je ooit gelezen had en dat móest iedereen dan lezen. En je luisterde je natuurlijk suf naar muziek. Mag ik vragen, had je toch stilletjes gehoopt dat wij de wereld artistiek wel even een poepje zouden laten ruiken? Was je daarin toch een tikje teleurgesteld?’

Op zijn tachtigste verjaardag vlamde de stehgeiger nog eenmaal voor de patiënten en bejaarden, de verpleegsters, de familieleden, de vrienden in het verzorgingshuis De Klencke. Met affiche en al: ‘De grote meester van het kleine podium’.

Kleindochter Lili ging, omdat ze dichtbij naar school ging, een tijdlang bij opa Georg lunchen in De Klencke. Hij stimuleerde haar muzikaliteit, nam haar mee naar de opera, naar het Concertgebouw. Lili ziet zichzelf nog lopen over het Museumplein. ‘Het sneeuwde. Het was fijn met zo’n mooie, oude man op stap te gaan.’

Hij sprak nooit over zijn vrouw, zoals Dimitri nooit over zijn moeder sprak. Behalve als het over eten ging zoals alleen zij dat kon maken. De oude Georg vertelde liefst over Berlijn. Dat er geen taxi-chauffeur was die hem niet kende. Dat hij, net als zijn oudste zoon en net als zijn kleindochter, dol op zwemmen was, maar op een keer in een stevige stroming van de Wannsee terecht kwam. Hij riep om hulp, vanuit een bootje werd hij meteen herkend. ‘*Aber, der Herr Frank!*’¹

Op 28 december 1980 overleed Georg Frank. Nadat *Beim Schlafengehen* van Richard Strauss, gezongen door Kiri Te Kanawa, geklonken

1 Gesprek met Lili op 11-6-2013

had, sprak Dimitri. ‘Je was iemand die de laatste 75 jaar iedere dag viool speelde en in zijn hele leven nooit één banale noot speelde, beter gezegd nooit één noot banaal gespeeld heeft.’

Dimitri erfde de viool. Hij vatte – na 25 jaar – het spelen weer op. Hij nam les en liet zich zelfs met wat andere jeugdige leerlingen verleiden tot het uitvoeren van een Bach-cantate. Met enthousiasme. In *Brieven over Tsjechov* aan Karel van het Reve zegt hij: ‘Het is een eigenschap die ik – anders dan zijn middeuropese respekt en voorzichtigheid – wél graag heb overgenomen van mijn vader, die door de goden gezegend was, tot in hoge ouderdom, met een nimmer af latende begeestering.’

De vader was dood, maar volop voortlevend in zijn beide zonen. ‘Nu studeer ik mijn partij intens, want mocht mijn vader vanuit de hemel toezien dan wil ik hem en zijn viool zondag niet te schande maken.’²

2 Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van *Brief aan mijn vader*, Gregor Frenkel Frank; Inmerc, 2004 en *Hoe ik van mijn vrouw leerde houden & andere curiosa*, Dimitri Frenkel Frank; Polak & Van Gennep, 1967. Het motto is van Gregor.

2

DE ZOEKTOCHT

juni 1936 – december 1953

*Tot mijn dertigste was ik, nou ja, een verwárd iemand.
Alles keek ik met grote verbaasde kinderoogen aan,
alles vond ik verbijsterend, geweldig.*

JEUGD

Voor de oorlog uitbrak, nam Georg Frank zijn gezin vaak mee als hij ergens een engagement had.

Voor de jongens, Gregor en Dimitri, betekende dat vaak een kort verblijf op een plaatselijke lagere school. Zo verklaarde het hoofd van de Sint Jozefschool in Nijmegen dat de broers van 3 tot 26 september 1936 in klas 2 en 3 hadden doorgebracht. ‘Hun gedrag was keurig, de ijver zeer goed, maar door hun Duitse geboorte en opvoeding is hun kennis van de Nederlandse taal natuurlijk nog zeer gering.’

In 1937 moeten ze gebivakkeerd hebben in Rotterdam, want de assistent-commissaris van De Nederlandsche Padvindders liet weten dat zij ‘eenigen tijd’ ingeschreven stonden ‘als lid van de welpenhorde der 2de Rotterdamsche Groep’.

Een waterrat was Dimitri toen al: hij haalde op 2 augustus 1939 zijn zwemdiploma (honderd meter schoolslag, vijftig meter rugslag, sprong van de plank, zestig seconden watertrappen) om al drie

maanden later aan hogere 'eischen' te voldoen (vijftig meter borst-crawl, vijftig meter rugcrawl, startduik).

De eerste sporen van de 'artist/artiste' – zoals bij 'beroep' werd ingevuld op Dimitri's eerste paspoort, afgegeven op 17 juni 1949 in Haarlem – zijn terug te vinden in twee bewaard gebleven programmaboekjes van respectievelijk een 'propagandamiddag' en een 'paasmiddag' van de school Jacob van Maerlant in 's-Gravenhage. D. Frank staat op 25 oktober 1941 vermeld als 'Tuit, de ketellapper' in een fragment uit de *Midzomernachtdroom* van Shakespeare. Op 14 april 1944 werd van dezelfde schrijver *De klucht der vergissingen* opgevoerd, en daarin was D.G. Frenkel Frank Antipholus van Syracuse, een van de twee zonen van Aegeon en Aemilia.

Dimitri beschreef zijn 'oorlogservaringen' zelf.¹

'In 1940 kwam ik op het Maerlant. De oorlog gleed eigenlijk heel aangenaam voorbij. Jonge mensen van nu denken dat 40-45 een en al angst en treurigheid was. Ik herinner me daar niets van, vreemd genoeg. Goed, ik zat bij een vriendinnetje toen een bom in het huis er naast sloeg, maar nou ja, dat viel dus mee. Mijn vader werd een keer opgepakt maar was de volgende dag weer terug. In de laatste winter (geen kolen meer) lag je op je bed, truien en een jas aan, met je huiswerk en je keek hoogstens even op als de bommenwerpers aanvielen. En als er ergens een razzia was liep je een straatje om.

Op school bleef het ongestoord gemoedelijk en gezellig. Er waren kleurrijke leerkrachten, zoals de besnorde reserve-officier en wiskundeleraar Appel, die uiterst militair de klas kon binnenmarcheren om "Trrrek een papier!" te commanderen voor een plotseling proefwerk. De biologieleeraar Varossieau liet de klas, die voor het eerst les bij hem had, uitgebreid met de metalen lessenaarsteunen kleppen en zei daarna: "Genoeg, dat mag nu pas weer na jullie eindexamen."

(...)

In liefdeszaken waren we kuis. Thuis bij Ben Asscher – nu president van de rechtbank in Amsterdam – speelden we postbode om

1 Exacte datum noch bestemming bekend, aangetroffen in privéarchief

hooguit kusjes besteld te krijgen. Aan het einde van de oorlog had ik het ongeluk om heilloos verliefd te worden op een aristocratische schoonheid in Wassenaar. Omdat er geen vervoer meer was en ik zelfs geen fiets op houten banden had moest ik twee uur lopen om haar te zien, zodat ik het op de duur niet redde tegen meer dichtbij wonende mededingers. Na de bevrijding reden Canadese vrachtwagens van de UNRRA de school naar Brussel voor onze eerste internationale reis sinds vijf jaar. Op de terugreis, liggend op het stro, mocht ik de hele reis lang het handje van een meisje vasthouden. Een adembenemende ervaring! Ik was zo verliefd dat ik haar (ik regelde het toneel op de schoolavonden) onmiddellijk een hoofdrol gaf in het eerste bedrijf van Shaw's *Jeanne d'Arc*, waarin de andere rollen gespeeld werden door Kees van Langeraad – nu bij de NOS – en mijzelf. Mijn geliefde kon niet acteren en haar stem kwam niet verder dan de eerste rij. Dat heeft mij geleerd om bij rolbezettingen voorzichtig te zijn met al te persoonlijke voorkeuren.

Weet je wat mijn meest dramatische herinnering uit de oorlog is? Ik was op bezoek bij een klasgenoot die vlak bij Duindigt woonde, van waar toen de v1's, die raketten, op Engeland werden afgeschoten. Hij had mij tot mijn grote vreugde een plaat cadeau gedaan van de Hot Club de France met de onvolprezen Django Reinhardt en de nog steeds actieve Stéphane Grappelli. Toen ik met die plaat onder mijn arm langs Duindigt liep werd er weer zo'n kolossaal ding afgevuurd. Tot mijn schrik begon het ding in de lucht te wankelen, draaide zich om en kwam recht op mij af. Ik rende voor mijn leven, maar gelukkig maakte het gevaarte een kleine bocht, sloeg tweehonderd meter verder in de straat en ontplofte alleen de voortstuwende lading. Ik was gered maar in mijn doodsangst had ik tijdens de ren de plaat kapot gedrukt. Het huilen stond mij nader dan het lachen toen ik thuis kwam. Mijn dierbare Hot Club de France! Mijn moeder (een vrouw van ijzer) stelde mij gerust, zij zou wel proberen om die plaat weer aan elkaar te plakken. Enigszins gerustgesteld ging ik naar bed. Mijn moeder heeft het, tegen beter weten in, natuurlijk ook gedaan. De volgende ochtend legde ik de gelijmde plaat op de grammofoon. Niks natuurlijk, wat denk je. Ik was toen nog te jong om te beseffen dat je beter uit bent met zo'n moeder dan met duizend platen.'

Dimitri deed eindexamen op het 2e Gemeentelijk Lyceum Bilderstraat in 's-Gravenhage. Op zijn cijferlijst kwam hij het laagst uit op natuurkunde, scheikunde en natuurlijke historie, een 6 $\frac{1}{3}$, op zevens voor Grieks en Latijn en boven de 8 voor alle moderne talen, geschiedenis en wiskunde. Hij was er sinds 1940 zonder één onvoldoende op zijn rapport doorheen gekomen. Het getuigschrift meldde dan ook dat hij 'mitsdien bekwaam is tot de studie aan een universiteit in de faculteiten der geneeskunde, der wis- en natuurkunde en der rechtsgeleerdheid.' Het was 28 juni 1946, Dimitri was klaar voor nieuwe horizonten.

OP DE UNIVERSITEIT

Dimitri ging naar Amsterdam en werd lid van het studentencorps, het Studiosorum Amstelodamensium A.S.C./A.V.S.V. en kwam bij het dispuutgezelschap P.A.L.L.A.S. In het Pallas-nieuws van mei 1948 staat hij bij 'bestuursmededelingen' vermeld als vice-praeses.

'Aanvankelijk had ik filosoof willen worden, op mijn veertiende gaf mijn vader me het boek *In het hof der wijsbegeerte* en ik wist het meteen. Maar ja, dat was toch eigenlijk geen vak, hè, ik moest maar in de psychiatrie gaan.'²

Hij ging medicijnen studeren. Enige wisselvalligheid en ongerijmdheid was Dimitri Frenkel Frank niet vreemd. Volgens de ene bron vond hij het te druk bij medicijnen, volgens een ander vond hij het saai.

Zelf beweerde hij dat hij het na twee weken al gezien had. Broer Gregor zag dat in *Brief aan mijn vader* wat ruimer: 'Na drie maanden medicijnen studeren ging hij over op rechten en na z'n kandidaats over naar toneel! Dat vond jij enerzijds verschrikkelijk want een Joodse vader ziet z'n zoon het liefst als knap jurist (*my son the lawyer*), anderzijds vond je het prachtig dat er misschien een groot artiest van kwam en in ieder geval geen sigarettendraaier.'

Dimitri maakte in november 1946 zestig gulden over aan de Gemeente-ontvanger en deed zijn kandidaats in de Rechten.

2 *Het Parool*, 19-5-'84

In de studietijd kwamen ook de eerste vingeroefeningen voor het schrijverschap. Er is een merkwaardig dik schrift, meer een boekje van 16 bij 22 centimeter, bewaard gebleven dat uit 1947-1948 dateert. Het toepasselijk woord is: vingeroefeningen. Vooral verhalen. ‘Zij zaten in een hoek aan een heel klein tafeltje. Bijna met de knieën tegen elkaar aan.’ Eindigend met: ‘Waarom is ze nooit met mij naar bed gegaan. Ik heb haar.’ En de pagina blijft verder leeg.

Aanzetten tot toneelstukken: ‘Wanneer het gordijn open gaat staat in het midden der scène de Schrijver. Zijn rechterarm is wijd uitgestrekt naar het publiek en hij lacht waanzinnig.’

Hij schrijft een paar gedichten over. Franse, Engelse, Duitse. Thomas Mann, E.E. Cummings, Charles Morgan. Ontdekt schrijvers. Leest *The Summing Up* van Somerset Maugham met enthousiasme.

Eigen pogingen: ‘*When two lovers of different nature / have been together for forty days / I know that a thousand lies / have been told between them.*’

Hij reflecteert – in het Engels – op de toestand in Indonesië.

En dan weer een kort verhaal: ‘Toen Paul haar kamer binnen trad viel alle manmoedigheid die hij zich had ingeprent zoals altijd van hem af.’ Een tweede poging: ‘Toen Paul bij haar binnen kwam lag ze op de divan en hij zag dat ze zo was gaan liggen om indruk op hem te maken.’

Dan een essay beginnend met: ‘We leven in een overgangstijdperk.’

Af en toe een tekeningetje. Eens een aforisme: ‘De intellectueel als ziekte van de maatschappij. Hij denkt, maar is geen denker.’ Hij schraapt, corrigeert, probeert het eens op een andere manier. Hij oefent zich in het schrijven, pagina’s vol met een vulpen.

Hij zoekt. In 1950 schreef hij aan zijn vader: ‘Er zijn goede, slechte, komische, onbeduidende en fantastische drama’s, zowel bij mensen als culturen. De machtigste is de tragische. En wat is de tragische mens? Hij die het conflict beleeft tussen “handelen” en “erkennen”, tussen *vita activa* en *vita comtemplativa*, het grote dualisme van de man.’

AAN HET TONEEL

Bij de auditie viel hij op door zijn uiterlijk en zijn stem. Hij zou twee jaar emplooi vinden bij het Amsterdams Volkstoneel. In maar een enkele recensie viel zijn naam. Op de lijst van acteurs in de program-maboekjes stond hij steevast in de laagste regionen. In *Op hoop van zegen* was hij Jelle de bedelaar en de tweede veldwachter. In *Het leven kan beter*: de dokter. In *Het regent*: Luctor, de student. In *Rasmus de wonderdokter*: ene Thorkild Andersen.

De voorstellingen werden over het algemeen geregisseerd door Ferd Sterneberg. Hij was een acteur die in de oorlog geweigerd had lid te worden van de Kultuurkamer en alleen nog maar ondergrondse, besloten voorstellingen had gegeven. Hij kwam ook nog eens openlijk voor zijn homoseksualiteit uit. Hij was de privéleraar van grote acteurs als Ellen Vogel, Han Bentz van den Berg en Ton Lutz. Van 1946 tot 1953 was hij (mede)directeur van het Nederlands Volkstoneel. Het genre beviel hem slecht, maar hij had er – vooral door het contact met zijn publiek – de mooiste tijd van zijn leven.

Er zat geen progressie in de loopbaankeuze van Dimitri. Jutka Rona, zijn tweede vrouw, herinnert zich: ‘Hij riep dat hij de slechtste acteur van Nederland was geweest en dat hij zelfs een brief niet fatsoenlijk op kon brengen.’

Zijn meest succesvolle optreden in die tijd vond dan ook niet op het podium plaats. Aan het reclamevakblad *Ariadne* (november 1953) vertelde hij dat een recensent had geschreven: ‘Er kwam een wonderlijke man in een regenjas op, die niet wist wat hij moest doen. “Dat was ook zo, ik wist het niet. In die twee jaar ben ik op vakantie naar Parijs gegaan, toen ik geen geld meer had ben ik – ik begrijp niet hoe ik de moed had – naar de Place du Tertre gegaan en ik ben er Russische liederen gaan zingen. Met een lijdensgezicht en een Russisch accent sprak ik met rollende r’s: *Et maintenant quelques chansons Russes.*”